

Een constructioneel perspectief op volgordealternaties

EVIE COUSSÉ

In deze korte reactie wil ik stilstaan bij de reserves die Haeseryn uitdrukt rond het toepassen van het moderne zinsschema met topologische velden op de constituentenvolgorde aan het einde van de zin in ouder Nederlands. Haeseryn vertrekt van de observatie dat de persoonsvorm in de loop der tijd steeds verder naar achteren opgeschoven is in de Nederlandse bijzin. Die gegevens wijzen er volgens hem op dat er voor ouder Nederlands “niet echt van een laatste zinsplaats of achterveld, laat staan van achteropplaatsing of extrapositie gesproken kan worden”.

De observatie klopt inderdaad dat de persoonsvorm – en bij uitbreiding de gehele werkwoordcluster – in ouder Nederlands niet zo ver achteraan in de bijzin stond als vandaag. Tellingen in Coussé (2003: 146-147) laten bijvoorbeeld zien dat in de dertiende eeuw gemiddeld 0,77 constituenten achter de werkwoordcluster (bestaande uit een persoonsvorm + infinitief/voltooid deelwoord) in de bijzin stonden terwijl dat in de negentiende eeuw nog maar 0,21 constituenten waren. Interessant is ook de bevinding dat in de dertiende eeuw tot zeven constituenten achter de werkwoordcluster konden staan terwijl dat aantal terugloopt tot slechts één constituent in de negentiende eeuw. De gegevens suggereren dat er in de bijzin inderdaad nog geen sprake geweest kan zijn van een vaste eindpositie voor de persoonsvorm en een achterveld met plaats voor één constituent in ouder Nederlands.

Dat brengt ons bij de vraag op welke manier we de constituentenvolgorde aan het einde van de zin dan wél moeten analyseren in dat oudere Nederlands. In de literatuur zijn uiteraard al de nodige voorstellen gedaan. Zo is de veranderende constituentenplaatsing aan het eind van de zin door o.a. Gerritsen (1978) en Van Leuvensteijn (1992) in verband gebracht met een structurele ontwikkeling in het Nederlands van SVO naar SOV. Zonder de waarde van dergelijke structurele voorstellen zomaar te willen ontkennen – ik heb in Coussé (2003) zelf ook over woordvolgorde geschreven in structurele termen – wil ik in deze summier bijdrage een alternatieve denkrichting verkennen. In mijn artikel eerder heb ik al kort aangegeven dat een constructionele benadering van woordvolgorde nieuwe interessante perspectieven kan bieden. Het constructionele kader bleek in het bijzonder geschikt te zijn om volgordealternaties samen met hun motiverende factoren te beschrijven en begrijpen.

Nu blijkt dat er in de literatuur vele dergelijke volgordealternaties aan het einde van de zin zijn blootgelegd voor ouder Nederlands. Zo is er het werk van Burridge en De Meersman – dat uitvoeriger in mijn artikel wordt besproken – dat toont hoe uiteenlopende constituenten als subjecten, direct objecten, indirect objecten, nominale/adverbiale complementen en bijwoordelijke bepalingen zowel vóór als achter de werkwoordcluster konden staan vanaf het vroegste Nederlands. Ook mijn artikel zelf vormt een beperkte bij-

drage tot de empirische studie van volgordealternantie aan het einde van de zin in ouder Nederlands. Al dat onderzoek wijst erop dat de plaatsing van constituenten vóór of achter de werkwoordcluster gestuurd wordt door uiteenlopende factoren zoals complexiteit (bv. licht vóór zwaar) en informatieve status (bv. gekend vóór nieuw).

Hoe kunnen we nu dergelijke volgordealternanties in een constructioneel perspectief beschrijven? Net als in mijn artikel laat ik me hierbij inspireren door het werk van Gries en Cappelle over de variabele plaatsing van het scheidbare deel bij samengestelde werkwoorden in het Engels. Beide auteurs beschouwen de variabele plaatsing van het verbale partikel tegenover het werkwoord als twee constructies met hun eigen prototypische betekenis en gebruikscontext. Cappelle specificeert de relatie tussen de twee volgordeconstructies door een overkoepelende constructie voor samengestelde werkwoorden aan te nemen die ongespecificeerd blijft voor woordvolgorde en daarnaast twee allostructies die dan de woordvolgorde en bijhorende gebruiksfactoren verder specificeren. Het is geen grote stap om ook de volgordealternantie van constituenten tegenover de werkwoordcluster in het ouder Nederlands op die manier te analyseren. Net als bij samengestelde werkwoorden kunnen we ook hier een overkoepelende constructie aannemen die de syntactische en semantische band tussen de werkwoordcluster en de constituent specificeert. Neem bijvoorbeeld de transitieve constructie die een transitief werkwoord verbindt met een direct object in de zin. Naast die overkoepelende transitieve constructie nemen we ook twee allostructies aan die de plaatsing van het direct object tegenover het werkwoord regelt. Voor beide allostructies kunnen we de contextuele factoren specificeren die geassocieerd zijn met een plaatsing vóór dan wel achter de werkwoordcluster, eventueel met bijhorende distributiefrequenties.